

[illegible]

מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל

תפוצות ישראל
בתקופה ההלניסטית-רומית

תפוצות ישראל בתקופה ההלניסטית-רומית

לקט מאמרים

**מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל
החברה ההיסטורית הישראלית**

ירושלים • תשנ"א

סדרת סוגיות בתולדות עם ישראל

מפרסומי מרכז זלמן שזר

המערכת המדעית

פרופ' אברהם גרוסמן (יו"ר), פרופ' אריה גראבויס, פרופ' ישעיהו גפני
צבי יקותיאל, ד"ר ירחמיאל כהן, ד"ר משה רוסמן, פרופ' יעקב שביט
מרכז המערכת: יצחק כהן

**The Jewish Diaspora
in the Hellenistic-Roman Period**

Copyright © 1991

by The Zalman Shazar Center

מסת"ב 965-227-068-7

כל הזכויות שמורות למרכז זלמן שזר, 1991

**אין להעתיק או להפיץ ספר זה או קטעים ממנו בשום צורה ובשום אופן, אלקטרוני
או מכני, לרבות צילום או הקלטה, ללא קבלת אישור בכתב
מהמוציא לאור.**

**סדר־מחשב: מרכז זלמן שזר; לוחות: מכון לאופסט – שלמה נתן
עימוד והדפסה: דפוס גרף־חן – כולם בירושלים**

תוכן העניינים

הקדמה	7
9 אריה כשר – הגירה והתיישבות יהודית בתפוצות בתקופה ההלניסטית-רומית מתוך: הגירה והתיישבות בישראל ובעמים, ירושלים תשמ"ב, עמ' 65–91, הוצאת מרכז זלמן שזר	9
36 אריה כשר – מישורת הפרוסטאטס בקהילות ישראל בתפוצה ההלניסטית-רומית מתוך: ציון, מז (תשמ"ב), עמ' 399–406, הוצאת החברה ההיסטורית הישראלית	36
44 מנחם שטרן – שנאת-ישראל ברומא מתוך: שנאת-ישראל לדורותיה, ירושלים תש"ס, עמ' 27–40, הוצאת מרכז זלמן שזר	44
58 מנחם שטרן – גירושי היהודים מרומא בזמן העתיק מתוך: ציון, מד (תשל"ט), עמ' 1–27, הוצאת החברה ההיסטורית הישראלית	58
85 אלכסנדר פוקס – מרד היהודים במצרים, 115–117 לסה"ג, לאור הפאפירוסים מתוך: מרידות היהודים בימי טראיאנוס, ירושלים תשל"ח, עמ' 121–148, הוצאת מרכז זלמן שזר	85
113 מרינה פוצ'י – מרד היהודים במצרים בימי טראיאנוס הקיסר מתוך: אומה ותולדותיה, א, ירושלים תשמ"ג, עמ' 125–139, הוצאת מרכז זלמן שזר	113
128 שמעון אפלבוים – יהודי קירינאיקה ומרדם בזמן טריינוס מתוך: ציון, יט (תשי"ד), עמ' 23–56, הוצאת החברה ההיסטורית הישראלית	128
162 אהרן אופנהיימר – קשרי מישן וארץ-ישראל מתוך: ציון, מז (תשמ"ב), עמ' 335–341, הוצאת החברה ההיסטורית הישראלית	162
169 שמואל ספראי – בית-הכנסת מתוך: בשלהי הבית השני ובתקופת המשנה, ירושלים תשמ"ג, עמ' 143–170, הוצאת משרד החינוך והתרבות – האגף לתרבות תורנית ומרכז זלמן שזר	169
197 משה בר – ראשות הגולה בימי התלמוד מתוך: ציון, כח (תשכ"ג), עמ' 3–33, הוצאת החברה ההיסטורית הישראלית	197
228 אהרן אופנהיימר – המרכז בנציבין בתקופת המשנה מתוך: אומה ותולדותיה, א, ירושלים תשמ"ג, עמ' 141–150, הוצאת מרכז זלמן שזר	228
238 מפת בתי-הכנסת בפזורה בתקופה הרומית-ביזנטית	238

מבוא

התפוצה מלווה את ההיסטוריה של העם היהודי מקדמת דנא ועד ימינו. אין ספק שפיזורם של היהודים בארצות רבות היה אחד הגורמים החשובים להתמדת קיומם ההיסטורי. הדברים נכונים גם לגבי התפוצה היהודית בתקופה ההלניסטית-רומית. בעוד שתפוצות היהודים המשיכו את קיומן, האימפריות החזקות והציוויליזציות הגדולות, שבהן חיו מרביתן של תפוצות אלה, ירדו משכבר הימים מעל הבימה ההיסטורית. קובץ זה כולל מאמרים הדנים בהתהוותן של התפוצות; ביחסים בין היהודים לנוכרים בתפוצות; בקשרים שבין התפוצה לבין ארץ-ישראל; באוטונומיה של יהודי התפוצות; בקשרים שבין התפוצות ובמוסדותיהן; במרד התפוצות בימי טריאנוס; ובתפוצה בבבל, שלקראת סוף התקופה הולכת ותופסת את מקומה של ארץ-ישראל בהגמוניה על העם היהודי.

מאמרו של א' כשר, הדן בהגירה ובהתיישבות היהודית בתפוצות, מקיף תקופה של כ-400 שנה, מימי כיבושיו של אלכסנדר מוקדון (333 לפני הספירה) ועד לחורבן הבית (70 לספירה). צירו המרכזי של המאמר הוא הנסיבות והסיבות המדיניות, הדמוגרפיות והכלכליות להתהוותן ולגידולן המספרי של התפוצות היהודיות בימי בית שני. מאמרו של א' כשר, העוסק במישרת הפרוסטאטס, בודק את מהותה וסמכויותיה של מישרה זו. עדויות עליה נשתמרו החל מהתקופה ההלניסטית וכלה בתקופה הרומית המאוחרת. קיומה של המישרה בתפוצה היהודית יש בו כדי לשקף את האוטונומיה הרחבה למדי, שלה זכו קהילות יהודיות בפזורה. נושאי המישרה הם אמידים, ובדומה למקובל בעולם ההלניסטי-רומי, באו מחוגי הכהונה.

מאמרו של מ' שטרן עוקב אחרי השורשים להתהוותה של שנאת-ישראל ברומא. בתחילתם של היחסים עם רומא הציעה זו סיוע ליהודים בנסיגה לפרוק מעליהם את עולם של הסלווקים. אולם שינוי לרעה בא כעבור מאה שנה, עם מדיניות ההתפשטות של רומא וסיפוח סוריה על-ידי פומפיוס. תנועת ההתנגדות היהודית לרומא, ששיאה במרידות, היתה תופעה יוצאת דופן, והרומאים הבינו שהיא שואבת את השראתה מיחודם היהודי. היחסים בין רומא ליהודה הושפעו מקיומה של תפוצה יהודית משמעותית בכל תחומי הקיסרות הרומית, ובעיקר בחלקיה המזרחיים. המאמר מדגיש, כי ראשי המדברים ברוח שנאת-ישראל בדורות הבאים הושפעו יותר מהסופרים הרומיים – סנקה, קווינטיליאנוס ויובנאל – מאשר מהמסורת האנטי יהודית היוונית-מצרית.

מאמרו של מ' שטרן על גירושי היהודים מרומא בוחן שלושה גירושים של יהודים מרומא העיר – בשנת 139 לפני הספירה, בשנת 19 לספירה ובימי שלטונו של קלאודיוס. הוא קובע כי סיבתם היא הפצת היהדות ברומא. הגירושים משתלבים בפעילות של הרומאים נגד חדירת פולחנות נוכריים לגבולותיה המקודשים של העיר. מאמרו של א' פוקס דן במרד היהודים במצרים בימי טריאנוס לאור פאפירוסים. מדובר במכתבים שנתגלו ב"ארכיון" של האסטרטגוס אפולוניוס. פוקס עורך את המכתבים על-פי סדרם הכרונולוגי המשוער, והם מלווים בפירוש ובהסקת מסקנות לגבי מהלכו ואופיו של המרד במצרים.

מאמרה של מ' בן-זאב (פוצ'י) עוסק אף הוא במרד במצרים בימי טריאנוס. היא בוחנת את גישתם של המקורות המגוונים למרד, בני הזמן והמאוחרים לו. מסקנתה היא, שהמקורות המצריים-יווניים-רומיים מתארים עובדות או אגדות מנקודת מבט מדינית, ואילו במקורות הנוצריים והיהודיים קיימת אינטרפרטציה דתית של העובדות.

מאמרו של ש' אפלכאום עוסק במרד בקירינאיקה במסגרת מרד התפוצות בימי טריאנוס. הוא סוקר את תולדות היישוב היהודי באזור, תוך הדגשת הבעיה האגררית והשינויים בסדרי הקרקעות כגורמים משמעותיים לגבי פרוץ המרד. לפיכך הוא סבור, כי נושאי נס המרד בקירינאיקה היו יהודי הכפר, יורשי התורה הקנאית.

מאמרו של א' אופנהיימר דן בקשרי מישן וארץ-ישראל. מישן שוכנת מדרום לבבל ונמנית על האזורים אשר הוצאו אל מחוץ לגבולות בבל ליוחסין. בהיות מישן צומת למסחר הבינלאומי, נטלה כנראה חלק חשוב בביסוסם של הקשרים עם ארץ-ישראל. הזיקה בין יהודי מישן לבין ההנהגה של ארץ-ישראל באה לידי ביטוי גם בפניות ישירות לארץ-ישראל בענייני הלכה.

מאמרו של ש' ספראי דן בבית הכנסת בתקופת בית שני, המשנה והתלמוד בארץ-ישראל ובתפוצות. המאמר עוסק בראשיתו של בית הכנסת; בשמותיו; בדמותה של עבודת האלוהים בו; בתפקידיו; בהנהגתו ובסדריו; במבנהו ועוד. כללם של נושאים אלה מבהיר את מקומו של בית הכנסת בתור מוסד מרכזי לא רק לעבודת האלוהים, אלא גם כמקום שנתרכזו בו היי הדת, התרבות והחברה.

מאמרו של מ' בר דן באחת התופעות המיוחדות את יהדות בבל בתקופת התלמוד והיא ראשות הגולה. המדובר בשושלת שינקה את עוצמתה הן מהיהודים, שייחסו אותה לבית דוד, הן מהמושלים הפרסיים. המאמר דן בתפקידיו המגוונים של ראש הגולה וביחסים ההדדיים שבין ראשי הגולה לבין אמוראי בבל.

מאמרו של א' אופנהיימר על המרכז בנציבין דן בעדויות על מרכז זה המצויות בספרות התלמודית, תוך כדי בירור מיקומה של נציבין בכל אחת מעדויות אלה. אפשרות אחת היא נציבין ששכנה בצפון מסופוטמיה, על צומת דרכים מרכזי (כיום נסיבין שבתורכיה, ליד גבול עיראק), ואילו האפשרות האחרת היא נציבין הסמוכה לנהרדעא הבבלית, המזכרת אצל יוסף בן מתתיהו. בנציבין התקיים מרכז הוראה חשוב, והיא היתה אכן שואבת לתלמידי חכמים.

הגירה והתיישבות יהודית בתפוצות בתקופה ההלניסטית-רומית

התפוצה מלווה את ההיסטוריה של העם היהודי מקדמת דנא ומאז חורבן הבית הראשון אין לנתק תופעה זו מתולדותיו של היישוב בארץ-ישראל. גם כימים עברו היתה הפזורה רחבת ממדים ורבת אוכלוסין, דבר שעשה רושם רב על הגויים סביב.¹ הנסיבות והסיבות להתהוות התפוצה ולגידולה המספרי הן רבות ומגוונות: שבי ועבדות, גירוש על רקע דתי, הגליות ובריחת פליטים מטעמים מדיניים, והגירה מנימוקים כלכליים ודימוגרפיים. להלן נבחן אותן אחת לאחת, בלוויית סקירה היסטורית עניינית, לפי סדר כרונולוגי, מראשית כיבושי אלכסנדר הגדול (333 לפסה"נ) ועד לחורבן בית המקדש (70 לסה"נ).

(א) שבי, מלחמה ועבדות

בראשית התקופה ההלניסטית, כאשר האגן המזרחי של הים-התיכון נעשה לזירת התגוששות בין יורשי אלכסנדר הגדול, נכבשה ארץ-ישראל על-ידי תלמי הראשון בן לאגוס ארבע פעמים רצופות.² איגרת אריסטיאס מציינת, כי אותו מלך הוביל עימו מצרימה 100,000 שבויים יהודיים, שמתוכם גייס 30,000 גברים לשרת כחיילות-מצב במבצרי ארצו, ואילו את הנותרים (בעיקר זקנים נשים וטף) מכר לעבדות. הגם שיש להסתייג מן המספרים הנקובים באיגרת, שכן הם נראים מעוגלים ומוגזמים

1 ככר היקאטאיוס איש אבדירה, שחי בראשית התקופה ההלניסטית, התרשם עמוקות מריבוי האוכלוסייה היהודית ובעיקר ממצות פריה ורבייה המקודשת ביהדות; ראה על כך: Hecataeus, ap. Diodorus Siculus, XL, 3, 8; עיין בפרטות: M. Stern, Greek and Latin Authors on Jews and Judaism, 1974, pp. 33–34. יש להוסיף על רשימת המקורות ששטרן הביא בעניין זה גם את טאקיטוס, הסטוריה, ה, 5. על הרושם שעשה מספרם הרב של יהודי התפוצות עיין עוד: Oracula Sibyllina, III, 271; פילון, מלאכות אל קאיוס, 214–217, 245, 281–282; סטראבון, אצל יוספוס, קדם', יד, 114; עיין: מ' שטרן, דברי סטראבון על היהודים, ספר גדליה אלון, תשל"ז, עמ' 172 וכן: M. Stern, The Jewish People in the First Century, I, 1974, pp. 117–122.

2 פרטים אצל א' צ'ריקובר, היהודים והיוונים בתקופה ההלניסטית, חשכ"ג, עמ' 39 ואילך.

מדי, אין עוד מטילים היום ספק באותנטיות של העדות.³ פרשה זו אירעה כנראה בשנת 302 לפסה"נ, ואליה התייחס מן הסתם גם אגאתארכידס איש קנידוס (בן המאה השנייה לפסה"נ) בעדותו המצוטטת על-ידי יוסיפוס.⁴ יוסיפוס עצמו השלים את העדות בידיעה המעורפלת, כי השבויים נלקחו "מהר יהודה ומן המקומות שבסביבות ירושלים ומשומרון ומעל הר גריזים" (קדמ', יב, 7). לא נמסר מקור הידיעה, וממילא קשה לאמתה או להפריכה. מכל מקום, לא נראה כי יוסיפוס טעה ביחס לתוספת שלו על הגליית שבויים משומרון בימי תלמי הראשון, אף לא נראה, שבלבל ביניהם לבין אלה שהועברו מצריימה בימי אלכסנדר הגדול (קדמ', יא, 345). שכן סמיכות הפרשיות (מבחינת כתיבתן) גדולה מדי מכפי שנוכל לייחס לו ברצינות טעות גסה כל כך. העובדה כי הסמיך עניין זה אל הוויכוח היהודי-שומרוני בדבר קדושת המקדשים שבירושלים ובגריזים (יב', 10) נותנת יסוד לאפשרות שעמד לרשותו מקור עצמאי, שלא היה תלוי באיגרת אריסטיאס ובאגאתארכידס איש קנידוס, ואולי היה ממוצא שומרוני. לימים שוחררו השבויים הנזכרים על-ידי תלמי השני פילאדלפוס, כמסופר באיגרת אריסטיאס; הם היוו, כידוע, את אחד היסודות החשובים ביותר לבניין הקהילות היהודיות במצרים.

דומה, כי שיעבוד האוכלוסייה המקומית בארץ-ישראל לא פסק גם לאחר מלחמת הדיאדוכים והכיבוש התלמי כשנת 301 לפסה"נ. מתברר, כי תחושת הארעיות וחוסר-הביטחון בשליטה התלמיית באיזור הרגיש הזה נתנה את אותותיה, בין השאר, בחטיפת "ילידים בני חורין" ושיעבודם בדרכים שונות. הדבר משתקף היטב בפאפירוס ריינר, המכיל פרוטאגמה (= פקודה) מלכותית מאת תלמי השני פילאדלפוס, ששמה קץ לאנארכיה בעניין זה בשנת 260 לפסה"נ לערך.⁵ לא מעט יהודים הובלו בשבי גם בתקופת "המלחמות הסוריות", שהתנהלו בין התלמיים לבין הסלווקים ברציפות מאז שנת 301 לפסה"נ ואילך. רוב השבויים האלה היו מן החוגים האופוזיציוניים לשלטון התלמי, אך למרבה הצער יש בידינו רק רמזים קלושים על כך ולא עדויות מפורטות. כך, למשל, במגילת הזכויות של אנטיוכוס השלישי הגדול מצויה התייחסות ל"אלה שנלקחו מן העיר (ירושלים) בכוח הזרוע והם שרויים במצב של עבדות" (קדמ', יב, 144). סביר לחשוב, כי אין

3 עיין: V. Tcherikover, *Corpus Papyrorum Judaicarum*, I, 1957, p. 4, n. 10; א' כשר, יהודי מצרים ההלניסטית והרומית, 1978, עמ' 17 והערה 11.

4 נגר אפיין, א. 205–211; קדמ', יב, 5–6; עיין: א' צ'ריקובר, היהודים והיוונים, עמ' 43–45; M. Stern, *Greek and Latin Authors*, pp. 104–109, esp. p. 108.

5 H. Libesny, 'Ein Erlass des Königs Ptolemaios II Philadelphos über die Deklaration von Vieh und Sklaven in Syrien und Phönicien (PER. Inv. Nr. 24, 552 gr.)', *Aegyptus* 16 (1936), pp. 259–291; W. L. Westermann, 'Enslaved Persons who are Free', *AJPh* LIX (1938), pp. 1–30.

מדובר כאן רק במי ששילמו את מחירה של "המלחמה הסורית החמישית" (202–198 לפסה"ג), משום שפקודת אנטיוכוס התייחסה אף לשחרור צאצאים שנולדו כבר בעבדות (שם). סביר, אפוא, לחשוב, כי פקודת המלך התייחסה לפחות גם לשבויים מימי המלחמה הסורית הרביעית, שהסתיימה בקרב רפיח (217 לפסה"ג). לדעת מלומדים אחדים מכילה הכתובת הדמוטית של תלמי הרביעי פילופאטור (לכבוד נצחונו ברפיח) התייחסות למרידה יהודית כלשהי נגדו. אפשרות זו נראית סבירה למדי, אם ניקח בחשבון את עמדתו העוינת של היישוב היהודי כלפי השלטון התלמי, כפי שהיא משתקפת, למשל, בספר מקבים ג'.⁶

הפרוענויות התכופות, שניחתו על היישוב היהודי בארץ-ישראל מאז גזירות הרת של אנטיוכוס הרביעי אפיפאנס, היו מלוות אף הן בשבייתם של יהודים ובמכירתם לעבדות.⁷ קרב עמאוס, למשל, נועד להסתיים ביריד עבדים גדול לאחר הניצחון הצפוי על יהודה המקבי.⁸ למרות כשלון המזימה הזו, יש לא מעט הדים על נפילת יהודים בשבי הסלווקים בימים שלאחר-מכן ועל מכירתם לעבדות. כך, למשל, המשא-ומתן לשלום בין יונתן החשמונאי לבאכחידס (155 לפסה"ג לערך) נגע, בין השאר, בהחזרת השבויים שנשבו ביהודה (מק"א, ט, 70–72); וגם הבטחתו המפתות של דמטריוס הראשון, שניסה לתקוע טריז בין יונתן לבין אלכסנר באלאס (152 לפסה"ג לערך), התייחסו לשבויים יהודיים, שנתפזרו ברחבי הממלכה הסלווקית מאז ימי אנטיוכוס אפיפאנס (מק"א, י, 33). מתברר, כי יונתן ושמעון לא חסכו כל ימיהם במאמצים כדי לפדות שבויים יהודיים שנשעעברו לגויים.⁹ שלוש

- 6 H. Gauthier & H. Sottas, *Un décret trilingue en l'honneur de Ptolémée Philopator*, 1925, I. 23, n. 100; F.-M. Abel, *Histoire de la Palestine*, I (1952), p. 83 המעמיד בספק את זיהוי שמו של מנהיג המרד אלעזר (ראה בפירושו של W. Spiegelberg, 'Beitrag zur Erklärung des neuen dreisprachigen Priesterdekretes zu Ehren des Ptolemaios Philopator', *Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften Phil.-hist. Abteilung*, 1925, Anh. 4; ככל זאת סביר להניח, כי המדובר בפעולות מרי יהודיות, עיי' A. Momigliano, 'Il decreto trilingue in onore di Tolmeo Filopatore e la quarta guerra di Cellesiria', *Aegyptus* X (1929), pp. 180 ff
- 7 ראה, למשל, מק"א, א, 32; מק"ב, ה' 14, דניאל, יא, 33. יוסיפוס (קדמ', יב, 251) מציין, כי מספר היהודים שהובלו בשבי בנסיבות ההן הגיע לרכבה לערך; אך לא ברור מנין לקח מספר זה, שאין לו מקבילה בספרי המקבים. הוא הדין בעדות אחרת מכתביו (נגד אפיון, א, 43), שבה תיאר התעללות ראויה בשבויים יהודיים כתיאטראות, במטרה להביאם לחילול דת בפרהסיא. עיי' מק"א, ג, 41; מק"ב, ח, 11–14, 16, 25, 34–36; יוסיפוס, קדמ', יב, 296, 299.
- 8 מק"א, יד, 7; והשווה: מק"ב, א, 27. המשקע המר של נפילת היהודים בשבי בימי גזירות אפיפאנס נתן אותותיו גם בעלילה נגד יוחנן הורקנוס הכהן-הגדול. שאמו היתה אז שבויה; ראה: יוסיפוס, קדמ', יג, 292, והשווה שם, 372; עיי' בהרחבה: אפרון, שמעון בן שטח וינאי המלך, ספר זכרון לגדליהו אלון, תש"ל, עמ' 79, 86 ואילך. בהזדמנות אחרת העיר יוסיפוס עד כמה הקפידו הכהנים לכדוק בארכיונים את ייחוסיו הנשנים, כדי לוודא שלא ישאו שביות

ערויות אפיגראפיות מימי המרד החשמונאי (כתבי־שחרור של עבדים יהודיים) נמצאו בעיר היוונית דלפוי והן מעידות, כנראה, על יוזמות מקומיות לקיום מצוות פדיון שבויים (CH, I, 709–711).

מתוך כתבי יוסיפוס אנו למדים, כי בימי הפלישה הגדולה של תלמי התשיעי לאטירוס לממלכת ינאי (103–102 לפסה"נ בקירוב) נכבשה העיר הגלילית שיחין ביום השבת ו־10,000 מיושביה נמכרו לעבדות (קדמ', יג, 337). גם במערכת צפון (בעבר־הירדן המזרחי) נפלו רבים בשבי — נוסף על 5,000 החללים שנהרגו בקרב (שם, 344)¹⁰ — וניתן לשער כי רבים מהם נמכרו לעבדות.

בקרב רוב החוקרים המודרניים מקובלת ההנחה, כי לאחר נפילת ירושלים בשנת 63 לפסה"נ הוליך פומפיוס בשבי אל רומא המוני יהודים. ועוד מקובל לחשוב, כי עליהם העיד פילון (המלאכות אל קאיוס, 155) שיושבו מעבר לנהר הטיבר וכי היו ברובם ליברטינים (= משוחררים מעבדות). לאחר ששוחררו בידי בעליהם באיטליה.¹¹ למעשה, מאז כיבוש הארץ בידי פומפיוס עדים אנו לשרשרת ממושכת של פורענויות (ולא אחת בלבד), שנסתיימו בהובלת שבויים יהודיים אל מחוץ לגבולות ארץ־ישראל או במכירת יהודים לעבדות. ראשונים ליוצאים בשבי היו אריסטובולוס השני ובני משפחתו שנשלחו לרומא.¹² לאחר־מכן, במסגרת פעולות הדיכוי נגד המרד היהודי בהנהגת פיתולאוס (53 לפסה"נ), התנפל נציב סוריה קאסיוס לונגינוס (הקוויסטור של קראסוס) על טאריכי הגלילית, ולדברי יוסיפוס כבש 30,000 מיושביה לעבדים.¹³ בימי מלחמת האזרחים, שפקדה את האימפריה הרומית לאחר מות יוליוס קיסר, נמכרו לעבדות פרנסייה (*ἐπιμεληται*) של ערים שונות בסוריה ובארץ־ישראל, משום שהתחשלו בגביית מיסים למען קאסיוס. אך הגורל הקרוב במיוחד באותם ימים עם תושבי ארבע ערים ביהודה, שהיו מרכזי

מלחמה חשודות על טומאת נוכרים. כדוגמא למלחמות או פורענויות, שבעקבותיהן הובלו יהודים רבים בשבי ושממילא היו צפויות בהן גם בעיות מן הסוג האמור, מנה יוסיפוס את מרד החשמונאים יחד עם כיבוש הארץ בידי פומפיוס, "פולמוס וארוס" והמרד הגדול (נגד אפיון, א, 31–36).

10 העדות האחרונה שאובה מרברי הסופר טימאגוס מאלכסנדריה, בן המאה הראשונה לפסה"נ, ואפשר מאוד כי גם קודמתה כך. בגלל נטייתו הירדנה של סופר זה להפריז ולהגזמה, יש להסתייג מן המספרים הנקובים, ועיין: M. Stern, *Greek and Latin Authors*, pp. 222 ff. esp. p. 226.

11 עיין למשל: E. M. Smallwood, *Philonis Alexandrini Legatio ad Gaium*, 1961, pp. 234–235; idem, *The Jews Under Roman Rule*, 1976, pp. 128 ff.; H. J. Leon, *The Jews of Ancient Rome*, 1960, pp. 4 ff., 237.

12 מלח', א, 154; קדמ', ד, 71, 79, 97; כ, 244.

13 מלח', א, 180; קדמ', ד, 120. לא ברור מה מקור הידיעה הזו, מכל מקום המספר הנקוב נראה מעוגל ומוגזם. השווה: Smallwood, *The Jews*, pp. 36 (n. 51), 131.

טופארכיות, והן: גופנה, עמאוס, לוד ותמנה (מלח', א, 222; קדמ', יד, 275). מתברר, כי העבדים היהודיים נפוצו אז על-פני חלקים נרחבים באימפריה הרומית ופקודות השחרור של מארקוס אנטוניוס, לאחר הניצחון בקרב פיליפי (42 לפסה"נ), משקפות זאת היטב (קדמ', יד, 304, 313, 319–323). אותן פקודות נקבו בשמות הערים הפיניקיות צור, צידון וארוד וכן בשמה של אנטיוכיה שעל האורונטס, מכיוון שבהן נמכרו היהודים במכירות פומביות¹⁴ בשוקי העבדים המקומיים ומשם נתפזרו ברחבי האימפריה.

כיבוש המלכות ביהודה על-ידי הורדוס, בסיועו של המצביא הרומי סוסיוס (37 לפסה"נ), היה מלווה אף הוא, ככל הנראה, בהולכת שבויים יהודיים לרומא. הדבר יכול להסתבר מן הידיעות על עריכת טריאומף בחוצות הבירה הרומית בראשות סוסיוס בחודש ספטמבר של שנת 34 לפסה"נ.¹⁵

עבדים מסוג אחר לגמרי היו אלה שמכר הורדוס בעצמו אל מחוץ לגבולות מלכותו, על-פי חוק שהחקין כנגד גנבים שנתפשו במחתרת; ונראה שהיו אלה ברובם "ליסטים" פוליטיים ממתנגדיו.¹⁶ למרבה הצער לא פירט יוסיפוס בעניין זה ואף לא נקב במספרים. יתכן ששתיקתו נבעה מטיב המקורות שעליהם הסתמך (כגון ניקולאוס איש דמשק), שמן הסתם ביקשו להצניע עובדות כאלה מטעמים מובנים של נאמנות להורדוס.

בדומה למה שאירע עם עליית הורדוס לכס המלכות, כאשר הובלו שבויים יהודיים לרומא ונמכרו שם לעבדות, כך קרה גם לאחר מותו בעקבות המרד הידוע בשם "פולמוס וארוס" (4 לפסה"נ). לדברי יוסיפוס כבש המצביא הרומי וארוס את חושבי ציפורי הגלילית לעבדים (קדמ', יז, 289, 298) ובכך חיסל את אחד ממעוזי המרי האנטי-רומי והאנטי-הירודיאני. ברם יוסיפוס לא מסר פרטים כלשהם, לא על מספרי העבדים ולא על יעדי מכירתם. יתכן מאוד, כי לפחות חלק ממגורשי רומא בימי טיבריוס קיסר (19 לסה"נ), שלפי עדות טאקיטוס (ספר השנים, ב, 85, 5) היו עבדים משוחררים, הגיעו לרומא בעקבות "פולמוס וארוס" או בעקבות המהומות של מיפקד קויריניוס (6 לסה"נ).

אומנם על התקופה שמימי "פולמוס וארוס" ועד למרד הגדול לא צוין בכתבי יוסיפוס דבר על הולכת יהודים בשבי ומכירתם לעבדות, אך קשה להניח,

14 ביוונית נכתב: ὁ δόρυ ἐπράθησαν (קדמ', יד, 313). ביטוי המקביל בהוראתו לביטוי הרומי sub hasta vendere

15 לפרטים ראה: Smallwood, The Jews, pp. 59, 131.

16 קדמ', טז, 1–4. עיין: י' גוטמן, 'פקודת הירודוס נגד גנבים שנתפסו במחתרת', אדר היקר – דברי ספרות ומחקר מוקדשים לש"א הורודצקי, תש"ז, עמ' נט-פו; א' גולאק, 'החוק של הורדוס המלך על עונש הגנבים', ספר קלוזנר, תרצ"ז, עמ' 132–135; א' שליט, הורדוס המלך – האיש ופעלו, 1964, עמ' 126, 129, 421–423, 431–433.

